

ÚVOD

VLADIMIR PUTIN TVRDÍ, ŽE JE VERIACI ČLOVEK A VEĽKÝ PRÍVRŽENEC ruskej pravoslávnej cirkvi. Ak je to tak, možno sa každý večer pred spaním modlí a pýta boha: „Prečo si nestvoril na Ukrajine nejaké hory?“

Lebo keby boh na Ukrajine stvoril nejaké hory, potom by rozľahlé pláne Východoeurópskej nížiny neboli takým lákadlom pre opakované útoky proti Rusku. V tomto zmysle Putin nemá na výber: musí sa aspoň pokúsiť o kontrolu nížiny zo západu. A tak je to so všetkými národmi, veľkými či malými. Geografický profil krajiny uväzňuje ich lídrov, dáva im malý výber a menej priestoru na manévrovanie, než by ste si mysleli. To platilo pre Atény, Peržanov, Babylončanov i pred nimi, platilo to pre každého vodcu, ktorý hľadal vyvýšené miesto, z ktorého by ochránil svoj kmeň.

Zem, na ktorej žijeme, nás vždy formovala. Formovala vojny, moc, politiku a spoločenský rozvoj národov, ktoré dnes obývajú takmer každý kus planéty. Technológie možno prekonávajú vzdialenosti medzi nami v duchovnom a fyzickom priestore, no je ľahké zabudnúť, že zem, na ktorej žijeme, pracujeme a vychovávame svoje deti, má obrovský význam a že rozhodnutia tých, ktorí vedú sedem miliárd obyvateľov tejto planéty, budú do istej miery vždy formované riekami, pohoriami, púšťami, jazerami a moriami, ktoré nás obmedzujú – ako to bolo vždy.

Celkovo vzaté, neexistuje jeden geografický faktor, ktorý by bol dôležitejší než ostatné. Pohoria nie sú dôležitejšie ako púšte, rieky nemajú väčší význam ako džungle. V rôznych častiach planéty, v rôznych geografických profiloch patrí medzi dominantné faktory to, čo ľudia môžu a nemôžu urobiť.

V širšom zmysle geopolitika nahliada na to, ako sa dajú chápať medzinárodné vzťahy prostredníctvom geografických faktorov, pri-

čom nejde iba o fyzickú krajinu – napríklad prirodzené bariéry, ako sú pohoria alebo riečna sieť –, ale aj klíma, demografia, kultúrne rozdelenie a prístup k prírodným zdrojom. Tieto faktory majú dôležitý dopad v mnohých aspektoch našej civilizácie, počnúc politikou a vojenskou stratégiou po ľudský spoločenský rozvoj, vrátane jazyka, obchodu a náboženstva.

V historických statiach a aktuálnom spravodajstve o udalostiach vo svete sa fyzickým reáliám v podloží národnej a medzinárodnej politiky často nevenuje pozornosť. Pritom geografia je nepochybne fundamentálnou súčasťou toho „prečo“, ako aj toho „čo“. Možno nie je *tým* determinujúcim faktorom, no nepochybne najprehliadanejším. Zoberme si príklad. Čína a India: dve obrovité krajiny s ohromným počtom obyvateľov, ktoré majú dlhú spoločnú hranicu, no nie sú ani politicky, ani kultúrne príbuzné. Nebolo by prekvapením, keby medzi týmito dvoma obrami došlo k niekoľkým vojenským konfliktom, no v skutočnosti s výnimkou jedného mesačného boja v roku 1962 sa tak nikdy nestalo. Prečo? Pretože ich oddeluje najvyššie pohorie na svete, Himaláje, cez ktoré je postup veľkých vojenských kolón prakticky nemožný. Isteže, s vývojom sofistikovanejších technológií sa objavujú spôsoby, ako túto prekážku prekonať, no fyzická bariéra zostáva nedotknutá. Obe krajiny preto zameriavajú svoju zahraničnú politiku na iné regióny, hoci sa inak veľmi pozorne sledujú.

Individuálni lídri, idey, technológie a mnohé iné faktory hrajú úlohu vo formovaní udalostí, no sú len dočasné. Každá nová generácia bude vždy čeliť fyzickým prekážkam vytvoreným Hindúkušom a Himalájami, problémom vyvolaným monzúnovým obdobím, nevýhodám obmedzeného prístupu k prírodným alebo potravinovým zdrojom.

Po prvý raz ma táto téma zaujala, keď som ako spravodajca pokrýval vojny na Balkáne v 90. rokoch minulého storočia. Zblízka som pozoroval, ako vodcovia rôznych národností, či už išlo o Srbov, Chorvátov alebo Bosniakov, úmyselne pripomínali svojim „kmeňom“ starodávne rozdiely a, áno, aj starodávne predsudky, ktorých bol tento nanajvyš rôznorodý región plný. Keď sa im podarilo národy od seba odtrhnúť, nebolo treba veľa na to poštváť ich proti sebe.

Primárnym príkladom je rieka Ibar v Kosove. Osmanskú nadvládu nad Srbskom potvrdila bitka na Kosovom poli v roku 1389, ktoré

sa nachádza neďaleko miesta, kde rieka Ibar vchádza do mesta Mitrovica. V priebehu nasledujúcich storočí srbské obyvateľstvo začalo ustupovať za rieku, pretože z hornatej oblasti zvanej Malesija začali do Kosova zostupovať moslimskí Albánci, ktorí sa v polovici 18. storočia stali väčšinovým obyvateľstvom.

Preskočme teraz do 20. storočia a vidíme, že zreteľné etnické/náboženské rozdelenie zhruba vymedzené riekou stále existuje. V roku 1999 po náletoch NATO a pozemnom útoku Kosovskej oslobodzovacej armády musela juhoslovanská (srbská) armáda ustúpiť za Ibar a za ňou rýchlo nasledovala väčšina zvyšku srbského obyvateľstva. Rieka sa stala de facto hranicou útvaru, ktorý dnes niektoré krajiny uznávajú ako nezávislý štát Kosovo. A Mitrovica sa stala miestom, kde sa zastavil aj postup pechoty NATO. V priebehu trojmesačnej vojny sa objavovali zastreté hrozby, že NATO plánuje obsadiť celé Srbsko. V skutočnosti však geografické a politické obmedzenia predurčovali, že predstavitelia NATO o tom nikdy neuvažovali. Maďarsko dalo jasne najavo, že by nedovolilo inváziu zo svojho územia, pretože sa obávalo represí proti 350-tisícovej maďarskej etnickej menšine v severnom Srbsku. Alternatívou mohla byť invázia z juhu, odkiaľ by jednotky NATO dosiahli Ibar dvakrát rýchlejšie, no súčasne by sa nad nimi vypínali hory.

V tej dobe som pracoval s tímom Srbov v Belehrade. Spýtal som sa ich, čo by robili, keby NATO zaútočilo na Srbsko: „Zložili by sme kamery, Tim a zobrali zbrane,“ bola ich odpoveď. Boli to liberálni Srbi, moji dobrí priatelia a odporcovia vlády, no aj tak vytiahli mapy a ukázali mi, na ktorých miestach v horách by Srbi svoje územie bránili a kde by sa postup jednotiek NATO zastavil. Bolo úľavou poučiť sa z geografie, prečo malo NATO oveľa obmedzenejšie možnosti, než to zverejnila bruselská propagandistická mašinéria.

Toto pochopenie kľúčovej úlohy fyzického profilu krajiny na Balkáne mi v nasledujúcich spravodajských rokoch veľmi dobre poslúžilo. Napríklad v roku 2001, pár týždňov po teroristických útokoch z 11. septembra som videl demonštráciu toho, ako aj s modernou technológiou klíma stále diktuje vojenské možnosti aj tej najmocnejšej armády sveta. Bolo to v severnom Afganistane, keď som na plti preplával hraničnú rieku z Tadžikistanu, aby som sa pripojil k jednotke Severnej aliancie (NA), ktorá bojovala proti Talibanu.

Americké stíhačky a bombardéry už boli vo vzduchu a bombardovali pozície Talibanu a al-Kaídy na chladných prašných planinách a kopcoch východne od Mazár e-Šarífu, aby vyčistili cestu pre postup na Kábul. Po niekoľkých týždňoch bolo jasné, že NA postupuje smerom na juh. A vtedy svet zmenil farbu.

Rozpútala sa najdivokejšia piesková búrka, akú som zažil, ktorá zahalila všetko do tmavohorčicovej farby. Dokonca aj vzduch okolo nás vyzeral, akoby bol temný, hustý, pozostávajúci z častíc piesku. Tridsaťšesť hodín sa okrem piesku nič nepohlo. Keď búrka kulminovala, bolo vidieť sotva na pár metrov. Jedna vec bola jasná všetkým: postup vpred bude musieť počkať, kým sa nevyčasí. Všetci, počnúc prezidentom Bushom až po vrchného veliteľa jednotiek NA museli čakať. Potom sa rozpršalo a piesok, ktorý pokryl všetko a všetkých, sa zmenil na blato. Znovu bolo jasné, že postup na juh bude musieť počkať, kým geografia nepovie svoje posledné slovo. Zákony geografie, ktoré poznal už Hannibal, Sun-c' a Alexander Veľký, platia aj pre súčasných vodcov.

O niečo neskôr, v roku 2012 som dostal ďalšiu lekciu z geostratégie, keď sa v Sýrii naplno rozpútala občianska vojna. Stál som vtedy na jednom sýrskom pahorku nad údolím južne od mesta Hamá. V diaľke som videl horieť nejakú osadu. Sýrsky priateľ upriamil moju pozornosť na oveľa väčšiu dedinu asi míľu od nej, odkiaľ podľa neho prišiel útok. Potom mi vysvetlil, že ak sa jednej z bojujúcich strán podarí vytlačiť dostatočný počet ľudí protivníka z údolia, potom bude údolie pripojené k inej časti územia, ktoré vedie k jedinej diaľnici, čo sa bude hodiť na vytýčenie kusu celistvého životaschopného teritória, ktoré by mohlo byť jedného dňa využité na vytvorenie miništátika, ak sa už nepodarí Sýriu znovu dať dokopy. Tam, kde som dovtedy videl iba horiacu osadu, videl som teraz strategickú dôležitosť a pochopil som, ako základné fyzické reálie formujú politickú realitu.

Geopolitika sa týka každej krajiny, či je už vo vojne, ako som uviedol na príkladoch vyššie, alebo žije v mieri. Takých príkladov je množstvo na každom kontinente. Nemôžem v tejto knihe uviesť všetky. Platí to aj o Kanade, Austrálii či Indonézii, ktoré spomínam len okrajovo, hoci len to, ako geografia tvarovala fyzické a kultúrne prepojenia Austrálie s ostatným svetom, by bolo hodné samostatnej

knihy. Miesto toho som sa sústredil na mocnosti a regióny, ktoré najlepšie ilustrujú kľúčové body knihy, počnúc dedičstvom geopolitiky minulosti (formovanie národov) až po najvyhrotenejšie situácie súčasnosti (problematika Ukrajiny, expandujúci vplyv Číny) a pohľad do budúcnosti (stupňujúci sa súboj o Arktídu).

V prípade Ruska vidíme jeho vplyv v Arktíde a ako mrazivá klíma krajiny limituje jej možnosti stať sa skutočnou globálnou mocnosťou. V Číne vidíme limity mocnosti bez globálneho námorníctva a ako sa v roku 2016 ukázalo, že to Čína chce rýchlo zmeniť. Kapitola o Spojených štátoch ilustruje, ako bystré rozhodnutia rozšíriť teritórium v kľúčových regiónoch umožnili krajine formovať svoj moderný osud ako supervelmoci dvoch oceánov. Európa nám ukazuje hodnotu roviny a splavných riek vo vzájomnom prepojení regiónov a zrodení kultúry, z ktorej vzišiel moderný svet, zatiaľ čo Afrika je ukázkovým príkladom dôsledkov izolácie.

Kapitola o Blízkom východe demonštruje, prečo je kreslenie hraníc do máp danej oblasti, bez ohľadu na topografiu a v rovnakej miere aj bez ohľadu na geografickú kultúru receptom na problémy. Svedkami týchto problémov budeme aj v tomto storočí. Tá istá téma vystúpi aj v kapitolách o Afrike a Indii/Pakistane. Koloniálne mocnosti nakreslili na papier umelé hranice, pričom úplne ignorovali fyzické reálie regiónu. Dnes dochádza k násilným pokusom o ich prekreslenie, čo bude pokračovať niekoľko ďalších rokov. V dôsledku toho mapy národných štátov už nebudú vyzerat' ako dnes.

Veľmi odlišnými príkladmi v porovnaní s Kosovom a Sýriou sú Japonsko a Kórea, ktoré sú väčšinou etnicky homogénnymi krajinami. Majú však iné problémy: Japonsko je ostrovnou krajinou bez prírodných zdrojov, kým rozdelenie Kórey je problém, ktorý stále čaká na riešenie. Latinská Amerika je zase anomáliou. Jej najjužnejšia časť je tak ďaleko od ostatného sveta, že to komplikuje globálny obchod a vnútorná geografia samotného kontinentu je bariérou, ktorá bráni vytvoreniu podobne úspešného bloku, ako je Európska únia.

Napokon prichádzame na jedno z najnehostinnejších miest planéty – do Arktídy. Ľudstvo tento kút väčšinou histórie ignorovalo, no v 20. storočí sme tu objavili energiu a diplomacia 21. storočia určí, kto tieto zdroje vlastní – a predáva.

Vidieť geografiu ako rozhodujúci faktor v priebehu ľudskej histórie sa môže považovať za pochybný pohľad na svet, čo sa celkom nepáči niektorým intelektuálnym kruhom. Pripúšťa totiž, že príroda je silnejšia než človek a že je istá miera, do ktorej môžeme určovať svoj osud. Lenže udalosti ovplyvňujú jednoznačne aj iné faktory. Každý vnímavý človek vidí, že moderná technológia ohýba aj železné zákony geografie. Našla cesty ponad, popod či cez niektoré bariéry. Američania dnes dokážu preletieť z Missouri do Mosulu na bombardovaciu misiu bez potreby medzipristátia na dotankovanie. To spolu s ich polonezávislými veľkými bojovými skupinami lietadlových lodí znamená, že dnes už vôbec nepotrebujú spojenca či kolóniu, aby rozšírili svoj globálny rozsah na celý svet. Iste, kým *stále* majú leteckú základňu na ostrove Diego Garcia, alebo trvalý prístup do prístavu v Bahrajne, potom majú aj viac možností. No už nie sú také zásadné.

Letecká sila teda zmenila pravidlá, podobne ako ich iným spôsobom zmenil aj internet. No geografia a história sformovania národov v rámci tejto geografie zostáva kľúčovým prvkom nášho porozumenia dnešného sveta a našej budúcnosti.

Konflikt v Iraku a v Sýrii má korene v tom, ako koloniálne mocnosti ignorovali zákony geografie, kým čínska okupácia Tibetu v ich dodržaní. Tieto zákony diktujú aj americkú globálnu zahraničnú politiku, lebo aj technologická genialita a mocenský vplyv poslednej supervelmoci hodnej toho mena dokážu len zmierniť zákony, ktoré stanovila príroda či boh.

Aké sú to zákony? Začnime s nimi v krajine, kde je moc ťažké ubrániť a preto sa to jej vodcovia celé stáročia snažili vynahrádzať tlakom na vonkajšie hranice. Je to krajina, ktorá nemá na západe žiadne pohoria: Rusko.